

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Наказ Міністерства освіти і науки України від 29.12.2014 № 1528)

**Ефективна
ЕКОНОМІКА**

Дніпропетровський державний
аграрно-економічний університет

Переглянути у форматі pdf

РОЗВИТОК ДОСТУПНОГО МАСОВОГО І СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО ТУРИЗМУ: МОЖЛИВОСТІ ТА ПРІОРИТЕТИ В КОНТЕКСТІ НАПОВНЕННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ І МУНІЦИПАЛЬНИХ БЮДЖЕТІВ

№ 11, 2015 [Назад](#) [Головна](#)

УДК 338.48 : 332.1

Л. Г. Богуш,
к. е. н., с. н. с., пр. н. с. Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України
Т. М. Котенко,
голов. екон. Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України

РОЗВИТОК ДОСТУПНОГО МАСОВОГО І СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО ТУРИЗМУ: МОЖЛИВОСТІ ТА ПРІОРИТЕТИ В КОНТЕКСТІ НАПОВНЕННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ І МУНІЦИПАЛЬНИХ БЮДЖЕТІВ

L. Bogush,
Ph.D. in Economics,
Senior Researcher, Institute for Demography and Social Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv
T. Kotenko,
Chief Economist, Institute for Demography and Social Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv

THE DEVELOPMENT OF AFFORDABLE MASS AND SPECIALIZED TOURISM: OPPORTUNITIES AND PRIORITIES IN THE CONTEXT OF FILLING OF REGIONAL AND MUNICIPAL BUDGETS

В умовах глобалізації економічних систем та соціокультурних просторів ефективною стратегією диверсифікації структури спеціалізації, кластеризації ланок господарства, підвищення конкурентоспроможності країн та рівня наповнення їх бюджетів є поживлення темпів розвитку національної туристичної індустрії, ствердження на міжнародному ринку послуг гостинності й дозвілля. Маючи на меті зростання обсягів ВВП, збалансування соціально-економічних характеристик, розвинуті країни при цьому найбільше зважають на перспективи екологізації господарювання й підвищення якості життя населення, країни, що розвиваються, – на стимулювання підприємницької активності та модернізацію структури господарського комплексу в контексті завдань сталого розвитку. Підвищення у ближчій перспективі доходності регіональних і муніципальних бюджетів, конкурентоспроможності низових територіальних громад України вимагає дослідження проблем, можливостей, пріоритетів розвитку туристичної індустрії, в тому числі: чинників ефективного функціонування туристично-рекреаційної сфери на загальнодержавному і місцевому рівнях; особливостей і перспектив поживлення доступних масових і спеціалізованих різновидів (на прикладі оздоровчого і медичного, зеленого) туризму.

In a globalized economic systems and sociocultural spaces effective strategy to diversify the structure of specialization, to cluster branches of the economy, to improve competitiveness and the level of filling of their budgets is to revitalize rates of development of the national tourism industry, to foothold in the international market of services of hospitality and entertainment. With a view to growth of the gross domestic product, to balance socio-economic characteristics, developed countries mostly take into account the prospects of ecologization of management and improvement of quality of life, developing countries – the stimulation of business activity and modernization of the structure of economic complex in the context of tasks of sustainable development. Increase in short term of the profitability of regional and municipal budgets, the competitiveness of Ukrainian local communities requires research into the problems, opportunities, priorities of development of tourist industry including: the factors of effective functioning of tourist-recreational sphere at the national and local levels; characteristics and prospects of reviving of affordable mass and specialized branches of tourism (for example, health and medical, green).

Ключові слова: індустрія туризму; турпродукт; оздоровчий і медичний туризм; зелений туризм; конкурентоспроможність; доходи бюджетів.

Keywords: tourism industry; tourism product; health and medical tourism; green tourism; competitiveness; budget revenues.

Постановка проблеми. В умовах глобалізації економічних систем та соціокультурних просторів ефективною стратегією диверсифікації структури спеціалізації, підвищення конкурентоспроможності та рівня наповнення бюджетів як розвинутих країн, так і тих, що розвиваються, є поживлення темпів розвитку туристичної індустрії, вихід і ствердження на міжнародному ринку послуг гостинності й дозвілля. Маючи на меті зростання обсягів ВВП, збалансування соціально-економічних характеристик, розвинуті країни при цьому найбільше зважають також на перспективи екологізації господарювання й підвищення якості життя населення, тоді як країни, що розвиваються, – на стимулювання підприємницької активності та модернізацію структури господарського комплексу в контексті завдань сталого розвитку.

Індустрію туризму розглядають як комплекс видів діяльності з найдинамічнішими темпами розвитку та потужнішим, ніж у решти секторів економіки, ефектом мультиплікатора, що прямо або опосередковано пов'язаний принаймні з 33-ма іншими її ланками, зокрема сприяючи [1, с. 43, 47; 2, с. 12]:

- поліпшенню інвестиційного клімату та нарощуванню обсягів інвестицій;
- наповненню місцевих бюджетів, саморозвитку адміністративно-територіальних утворень за рахунок власних ресурсів, зміцненню матеріального й культурно-ідеологічного підґрунтя функціонування територіальних громад;
- диверсифікації зайнятості, виконанню активних програм скорочення безробіття;
- виконанню пріоритетів гендерної політики;
- вдосконаленню територіальної організації матеріально-побутової і соціально-культурної інфраструктури, поліпшенню якості профільних і супутніх послуг;

- збереженню історико-культурної спадщини та довкілля, реалізації прав, розширенню світогляду й оздоровленню населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значущість, проблеми, перспективи і пріоритети розвитку сукупності підсистем туристичної індустрії задля диверсифікації та збалансування структури економіки, кластеризації її обслуговуючих ланок, підвищення рівня конкурентоспроможності територіальних громад (у тому числі депресивних), розширення сфери продуктивної зайнятості населення (зокрема, сезонної, за сумісництвом, самозайнятості) висвітлюються численними фахівцями, серед яких, зокрема, П.В. Гудзь, Л.С. Гринів, М.І. Долішній, М.А. Дутченко, В.К. Євдокименко, В.С. Кравців, О.О. Любичева, Д.М. Стеченко, Л.Г. Шевчук.

Метою статті є визначення проблем, можливостей, пріоритетів розвитку доступного масового і спеціалізованого туризму в Україні в контексті підвищення доходності регіональних і муніципальних бюджетів, а також конкурентоспроможності низових територіальних громад. Це передбачає дослідження: чинників ефективного функціонування туристично-рекреаційної сфери на загальнодержавному і місцевому рівнях; особливостей і перспектив поєднання доступних як масових, так і спеціалізованих різновидів (на прикладі оздоровчого і медичного, зеленого) туризму.

Виклад основного матеріалу дослідження. Пріоритети і заходи стратегії з підвищення рівня наповнення регіональних і місцевих бюджетів за рахунок розвитку безпосередньо туристичної індустрії у поєднанні з отриманням відповідних мультиплікативних ефектів визначаються змістом категорій туристичної послуги і турпродукту, а також процесу їх споживання.

Узагальнено туристична послуга об'єднує комплекс послуг із задоволення різноманітних потреб туриста у відпочинку, харчуванні, транзиті та інших, що сприяють забезпеченню мети подорожі. Серед туристичних послуг виділяють: основні, які складають зміст подорожі (послуги розміщення, харчування, транспортного та екскурсійного забезпечення тощо); додаткові, що сприяють комфортності подорожування (побутові, торгівельні, комунікативні, інформаційні, банківсько-фінансові, медичні, спортивно-оздоровчі, культурні тощо); супутні, які забезпечують повноту та підвищують ефективність реалізації мети подорожі (виробництво та реалізація сувенірів і туристичного спорядження, облаштування пляжів, оглядових майданчиків, реставрація пам'яток тощо).

Процес споживання туристичних послуг зазвичай доповнюється споживанням туристичних товарів спеціального та загального призначення. Серед перших – сувеніри, поліграфічна продукція (карти, картосхеми, плани територій, буклети, листівки, довідники та ін.), спорядження туристське і для відпочинку тощо. Широка номенклатура товарів загального призначення купується туристами задля підвищення власної поінформованості та комфортності побуту, зважаючи на різницю в цінах, а також наявність їх на внутрішньому ринку країни / поселення постійного проживання. Рекреація як вид діяльності передбачає також споживання туристами специфічних матеріальних і нематеріальних благ (історико-культурних об'єктів і ландшафтів; природнокліматичних особливостей територій, де здійснюється подорожування).

Комплексу туристичних послуг, благ і товарів, що забезпечують реалізацію мети подорожі, втілену в транзиті, рекреації низці інших видів соціально-економічної активності, є туристичним продуктом. Турпродукт у формі тура виступає товаром на туристичному ринку. Отже, ринок туристичних послуг можна розглядати як сферу реалізації не лише туристичного продукту, але й товарів туристського призначення. Характерною ознакою туристичного ринку є домінування обсягу реалізованих туристичних послуг над товарами (в приблизному співвідношенні 75-80% до 25-15%) [3, с. 19].

До зовнішніх чинників впливу на формування та функціонування національного, регіональних і муніципальних туристичних ринків можна віднести економічну та політичну стабільність держави, її імідж, ступінь інтегрованості в світогосподарську систему, участь у різноманітних міжнародних структурах, характер відносин з економічними партнерами та учасниками політичного й соціокультурного діалогу на міжнародній арені, а також моду на види і форми рекреації. Взаємодія зовнішніх із внутрішніми чинниками розвитку сфери відпочинку і дозвілля (серед них – рівень соціально-економічного розвитку та якості життя населення країни у розрізі регіонів і територіальних громад, інституційне забезпечення економічної діяльності в спектрі ланок туристичної індустрії, характеристики соціальної злагоди і криміногенної ситуації) формує кон'юнктуру й бізнес-параметри ринку, впливає на попит на масові та брендові види турпродукту (їх обсяг, структуру, ритмічність споживання).

Положення туристичного ринку регіону, системи розселення на ринках вищого порядку (національному, зовнішньому), а також відповідний економічний ефект суттєво коригується державною політикою, спрямованою на формування туристично привабливого іміджу. Туристична привабливість створює основу регіональної і муніципальної туристичної ренти, що є похідною від:

- наявних туристичних ресурсів (природних, історико-культурних, соціально-економічних, інфраструктурних), їх значення в національному й глобальному рекреаційному потенціалі, стану (ступеня збереження, витрат на такі цілі);
- екологічної ситуації як у країні в цілому, так і в рекреаційних зонах;
- доступності пропонованих туристичних послуг – транспорту (наявність прямих рейсів, види транспорту на транзитних маршрутах, їх сполучення та можливості вибору); цінової (рівень цін на туристичні та інші послуги і товари, курс валют);
- якості обслуговування, а відтак комфортності подорожування (різноманітність пропозицій послуг гостинності та дозвілля, споживчі характеристики яких відповідають співвідношенню ціна / якість).

Вагомим резервом підвищення привабливості комплексного турпродукту залишається:

- удосконалення екскурсійного сегменту туристичної діяльності у удоскоєному, організаційному і змістовому аспектам;
- подальший розвиток інформаційної мережі з впровадженням уніфікованих на національному і міжнародному рівнях стандартів маркування туристичних маршрутів.

Розв'язання галузевих проблем із звантаженістю номерного фонду готельного господарства регіонів і систем розселення насамперед охоплює діяльність щодо:

- підвищення рівня сервісу та кваліфікації обслуговуючого персоналу;
- дотримання раціональних вимог до реконструкції та введення в експлуатацію нових готельних об'єктів;
- підвищення рівня обґрунтованості механізму і методик ціноутворення, що враховують сезонні й цільові (за категоріями споживачів) знижки.

До значущих об'єктивних показників розвитку туристично-рекреаційної сфери країни, її регіонів і територіальних громад слід віднести: питому вагу валютних надходжень від туризму, у % усіх надходжень до бюджету, ВРП та ВВП; видатки резидентів країни що виїжджають за кордон; прями іноземні інвестиції у розвиток курортно-туристичної інфраструктури; кількість внутрішніх туристів і екскурсантів; кількість громадян, що від'їжджають за кордон з метою туризму; кількість іноземних громадян, які відвідали країну з метою туризму. В свою чергу суб'єктивні показники охоплюють: розподіл туристів за категоріями та метою відвідування; їх демографічний склад; оцінки переваг, поширених серед іноземних туристів; якість готельних послуг.

Поряд із розвитком масового туризму (ділового, культурно-пізнавального, культурного, оздоровчого, спортивного тощо) для споживачів середньої і вищої платоспроможності, значний потенціал наповнення відповідних статей доходів регіональних і муніципальних бюджетів у країнах, що, володіючи потужними рекреаційними ресурсами, не входять до переліку лідерів світового туризму (зокрема, в Україні), пов'язують із розширенням присутності на ринках вузькоспеціалізованого оздоровлення й медичного туризму, а також пропозицією відпочинку для низькодохідних і соціально вразливих верств (наприклад, у сфері зеленого туризму).

Під оздоровчим і медичним туризмом прийнято розуміти вид короткострокової або довготривалої туристичної поїздки, основною метою якої є отримання послуг оздоровлення, санаторно-курортного відпочинку і лікування, медичної діагностики і допомоги поза межами місця постійного проживання таких туристів (рекреантів, пацієнтів). Метою відвідування можуть стати рекреаційні зони та профільні об'єкти (санаторно-курортні, медичні заклади) як усередині країни проживання, так і за кордоном (відповідно внутрішній і міжнародний оздоровчий і медичний туризм).

Оздоровчий напрямок туристичної діяльності, спрямованої на зміцнення здоров'я, діагностику і профілактику його проблем, загроз та ризиків, як правило, передбачає організацію і споживання комплексу послуг санаторно-курортного і спортивно-оздоровчого відпочинку, а також відвідування оздоровчих, SPA- і Wellness-центрів за місцем проживання або в межах культурно-пізнавальної туристичної поїздки; медичний – отримання спектру послуг медичного обслуговування (від діагностичних до лікувальних засобами традиційної, нетрадиційної і народної медицини, а також корекції і протезування). Низка дослідників, зважаючи на основну мету відповідних турів, об'єднує ці різновиди рекреаційної активності під спільною назвою оздоровчого туризму [4].

Зростання попиту на послуги внутрішнього і виїзного оздоровчого туризму є прямим наслідком підвищення рівня добробуту населення, показовою характеристикою позитивної динаміки соціальної мобільності широких верств. Натомість, не відкидаючи факторів рівня соціально-економічного розвитку країн і регіонів, де мешкають потенційні споживачі послуг медичного туризму, та достатності їх доходів, ріст популярності відповідної діяльності рекреантів насамперед прийнято пов'язувати із:

- характеристиками кваліфікації персоналу, технічного обладнання і технологічного забезпечення закладів охорони здоров'я;
- браком довіри до якості та конфіденційності обслуговування у вітчизняних (зокрема, регіональних) медустановах, косметологічних і т. п. клініках;
- підвищенням вартості медичного обслуговування; проблемами організації, доступності та рівня покриття програм обов'язкового і добровільного медичного страхування;

- особливостями національних законодавств у сфері охорони здоров'я (у частині дозволів, заборон та обмежень на проведення низки процедур у лікуванні репродуктивних патологій і репродуктивних технологій, трансплантології, косметології і косметичній хірургії, контролі безпеки та використанні препаратів крові, а також стовбурових клітин).

Для прикладу, у США повноцінної медичної страховки не має понад 50 млн. жителів, а медична страховка більшості населення не покриває витрат на лікування хронічних захворювань, послуги стоматології і протезування, операції; консультації медичного фахівця або планової діагностичної процедури (наприклад, УЗД) громадяни Канади, Великобританії, Швеції, де держава покриває до 90% вартості медичних послуг, а також Нідерландів подеколи чекають кілька місяців, планового оперативного втручання – в середньому від півроку до 2-х (в окремих випадках – до 4-х років); національні законодавства Італії, Німеччини, Скандинавських країн містять низку заборон щодо застосування окремих методів допоміжних репродуктивних технологій (сурогатного материнства, донорства ооцитів), а більшості європейських країн – щодо застосування ембріональних стовбурових клітин [5; 6].

Відтак серед представників середнього класу і навіть низькодоходних верств населення зазначених держав, інших порівняно багатших країн Західної Європи і Близького Сходу стрімко зростає попит на тури до медичних закладів країн Східної Європи (насамперед Польщі, Угорщини, Словаччини, Литви, Росії), Ізраїлю, Азії (Сінгапуру, Малайзії, Таїланду, Індії, Китаю, Південної Кореї, Гонконгу, Філіппін, ОАЕ тощо), Туреччини, Центральної і Південної Америки (зокрема, Мексики, Бразилії, Коста-Ріки, Куби), де за меншу, з погляду споживача, плату надають медичні послуги задовільної якості та в достатньо комфортних умовах.

Для порівняння, ангіопластика у США та Індії коштує відповідно 35 тис. та 11 тис. дол., операція на серці – 30-80 тис. та 6-10 тис. дол.; вартість коронарного шунтування в Німеччині й Туреччині складає від 20 тис. дол. та в межах 10-15 тис. дол., ендопротезування тазостегнового суглоба в США, Коста-Ріці та Індії – 40 тис., 6,6 тис. та 5,4 тис. дол., ендопротезування колінного суглоба в США та Сінгапуру – приблизно 30 тис. та 10 тис. дол.; курс лікування пухлини головного мозку в Ізраїлі в середньому обходиться в 30 тис. євро, тоді як у Європі – в 60 тис.; ринопластика у Великобританії, Німеччині та Польщі коштує відповідно 5,0 тис., 3,5 тис. та 1,3 тис. євро, підтяжка шкіри на обличчі у США і Бразилії – 7-10 тис. та 2,5-3,5 тис. дол. [6-9].

За оцінками Medical Insights International, азіяські країни щорічно заробляють на іноземних пацієнтах майже 5 млрд. дол. [10].

З іншого боку, заможніші верстви населення як країн, що розвиваються, так і розвинутих формують вагомий сегмент попиту на послуги діагностики, лікування патологій і травм, вроджених вад і генетичних хвороб, допомоги при пологах, пластики і корекції, в тому числі протезування, в Західній Європі (насамперед, Німеччині, Швейцарії, Австрії, Франції, Іспанії, Великобританії, Бельгії), США, Ізраїлі, Японії.

За оцінками експертів, громадяни України щорічно витрачають на лікування за кордоном приблизно 100 млн. дол. [6]. За даними Української асоціації медичного туризму (УАМТ), у 2012 р. контингент медичних туристів налічував понад 200 тис. співгромадян, з яких 40% скористалися послугами закордонних закладів охорони здоров'я через неможливість отримання допомоги у вітчизняних лікарів, 30% – оздоровлювалися на курортах і в санаторіях, 25% – пройшли діагностику; останнім часом кількість виїжджаючих за кордон з метою медичного туризму українців щороку збільшувалась приблизно на третину [8].

Стабільно високим попитом у світі та серед вітчизняних споживачів міжнародних медичних турів користуються лікувально-діагностичні послуги у сферах кардіології, неврології і нейрохірургії, ортопедії, онкології, гематології, стоматології (зокрема, оперативні втручання нейроонкологічні, з реконструктивною ортопедією, кардіологічною), а також пластичні операції та послуги з лікування низки генетичних захворювань.

Сучасному етапу розвитку ринку міжнародного медичного туризму властивий ауторсинг, у відповідності з яким провідні медичні заклади розвинутих країн (насамперед, США) відкривають свої центри у країнах, що розвиваються, зокрема в Мексиці, низці держав Близького Сходу (ОАЕ, Саудівській Аравії) [9]. Загалом спеціалізація у сфері медичного й вузькопрофільного оздоровчого туризму потребує вагомих інвестицій у розбудову й матеріально-технічне забезпечення лікувальної та супутньої інфраструктури. Південна Корея, зокрема, розвиваючи медичний туризм у рамках антикризової стратегії, виділила на будівництво на острові Чеджу суперсучасного Міста здоров'я 232 млн. дол. [10].

Певне місце на світовому ринку медичних послуг здобула й Україна, залучаючи переважно туристів з держав СНД, Балтії, представників діаспори з країн Північної Америки, Європи та Ізраїлю, які користуються тут здебільшого послугами стоматології, дешевшими принаймні у 4-7 разів, також приїжджаючи задля бальнеолікування, дитячої кардіохірургії, екстракорпоральної літотрипсії, пластичних операцій. Ці напрями, поряд з ортопедією, іншими видами послуг кардіохірургії, офтальмологією і мікрохірургією ока, нейрохірургією, радіологічною медициною, комплексом процедур з лікування стовбуровими клітинами, підготовки і проведення трансплантації кісткового мозку залишаються найбільш перспективними для державних заходів з пропагування вітчизняних медичних послуг на міжнародному ринку.

Фактори професійної репутації, а також доступності (вартості, можливості отримання у межах соціальних програм) послуг закладів охорони здоров'я відіграють ключову роль і в розвитку внутрішнього медичного туризму, відтак прив'язаного до крупних медичних центрів (Києва, Одеси, Донецька, Львова) і санаторно-курортних (насамперед, бальнеологічних) зон загальнодержавного значення (зокрема, Трускавця, Миргорода тощо).

Зважаючи на мету, відмінності суто оздоровчих і медичних турів полягають насамперед у ширшому залученні спеціалізованими туроператорами до організації останнього різновиду рекреаційних поїздок страхових і юридичних компаній, покликаних регулювати питання та можливі проблеми, пов'язані з дотриманням надавачами медпослуг певного обсягу та якості процедур, умовами та відповідальністю за настання ризиків і форс-мажорів.

Розробляючи державні, регіональні та муніципальні програми з рекламування пропозиції послуг закладів охорони здоров'я України у сфері як міжнародного, так і внутрішнього медичного туризму, доцільно зважати на негативний досвід країн, де концентруються відповідні провідні центри. МОЗ Таїланду, наприклад, вже тривалий час перемиється відтоком фахівців з державних клінік у приватні, адже для обслуговування в'їзних рекреантів щороку залучається приблизно 10% медичного персоналу [6]. В Ізраїлі, в свою чергу, в 2014 р. за результатами цільового аудиту було заборонено державним лікарням приймати платних пацієнтів – іноземців до розв'язання проблеми черг до вузьких фахівців і на операції для ізраїльтян; поряд з цим продовжує діяти заборона МОЗ на обслуговування медичних туристів у ранкові години (до 15:00) [11].

Вагомий потенціал рекреаційно-дозвілєвої, а відтак інвестиційної активності в економіці нивозних територіальних громад і регіонів концентрують різновиди туризму на неурбанізованих територіях (сільських, рекреаційних, природно-заповідних). Їх стимулювання дозволяє не лише підвищувати наповненість бюджетів відповідних рівнів, але й забезпечує вирішення галузевих і гуманітарних проблем, пов'язаних із:

- збалансування попиту і пропозиції на послуги туристичного, рекреаційно-дозвілєвого (в тому числі екскурсійного) та курортно-оздоровчого призначення, зокрема, сезонних;
- розширенням альтернатив відпочинку, оздоровлення, культурного, естетичного та інтелектуального розвитку співвітчизників й іноземних туристів різних статків, стану здоров'я і віку.

Туризм на неурбанізованих територіях доцільно розглядати як сукупність форм економічної діяльності з надання всім бажаним послуг гостинності (передусім житла, харчування, дозвілля) силами місцевого населення (як індивідуалів з числа зайнятих в особистих селянських господарствах і приватних підприємств, так і спеціалізованих товариств / об'єднань), підприємств АПК і структур, що ведуть дозволене законодавством господарювання при об'єктах природно-заповідного фонду [12]. Першопричину розвитку цього сектору індустрії гостинності та туризму в постіндустріальних країнах пов'язують з модернізацією техніко-технологічної бази та підвищенням продуктивності сільськогосподарського виробництва, тоді як у країнах з перехідною економікою (в тому числі в Україні) – з кризовими явищами в сільськогосподарському секторі, обмеженістю його державної фінансової підтримки, низькою ефективністю сільського господарства на територіях, де бракує земельних ресурсів, та потребою підвищення рівня зайнятості в працевдателішких і депресивних регіонах.

Можливість організації та ефективність рекреаційної діяльності на неурбанізованих територіях визначається наявністю наступних груп передумов:

- природних – екологічно чисте довкілля (зокрема завдяки розташуванню місць проведення рекреаційної діяльності на безпечній відстані від джерел екологічного ризику і забруднення – техногенно небезпечних та екологічно шкідливих виробництв, сміттєзвалищ, очисних споруд тощо, а також поблизу природоохоронних територій); природний рекреаційний потенціал, у тому числі особливості ландшафтів;
- історико-культурних – історико-культурний рекреаційний потенціал (серед іншого цінність його – у цікавих етнографічно-культурних явищах, пов'язаних з побутовими і релігійними обрядами, ритуалами, святами; наявності та рівні збереження об'єктів етнографії, в тому числі народної архітектури, національного вбрання, фольклору, кухні; народних промислах і ремеслах);
- інфраструктурних – наявність вільних (регулярно не використовуваних) ресурсів для розміщення туристів у межах житлових і громадських будівель або місць для встановлення тимчасових помешкань, що на початковому етапі розвитку рекреаційної діяльності на неурбанізованих територіях сприяє значному зменшенню потреби у відповідних інвестиціях; функціонування іншої соціальної інфраструктури з обслуговування туристів (інженерної, зв'язку, транспорту і шляхів сполучення, в тому числі призначених для надання послуг спортивного й оздоровчого туризму; культурно-побутової; інфраструктури надання туристичної інформації); наявність виробничої інфраструктури, задіяної в наданні додаткових послуг дозвілля і розваг (господарських дворів, городів, тваринницьких ферм, майстерень народних ремесел та інших об'єктів, де можливо задовольнити інтерес щодо участі в специфічній сільськогосподарській і побутовій діяльності, виготовлення та придбання місцевих сувенірів);
- соціально-економічних, у тому числі суспільно-ідеологічних – бажаними є: низький рівень індустріалізації території організації рекреаційної діяльності; порівняно невисокі стартові доходи основної маси їх населення в поєднанні з відносно невеликою часткою зайнятих у несільськогосподарських видах діяльності;

сприйняття громадами туризму як значущого соціально-економічного явища місцевої життєдіяльності; гармонійність природних та антропогенних ландшафтів (житлової, громадської і виробничої забудови, оброблених земель, інших площ агропромислового використання, територій ПЗФ);

- регуляторних, що включають:

- нормативно-правове забезпечення порядку реєстрації і ліцензування відповідної діяльності на засадах підприємництва, в межах особистого селянського господарства, громадської неприбуткової діяльності;

- профільне законодавче й нормативне забезпечення, представлене законами про туризм та про сільський туризм, дозволене господарювання на території об'єктів природно-заповідного фонду, нормативами і стандартами відповідних туристичних і супутніх послуг, їх обліку та екологічної сертифікації, а також підготовки кадрів для зазначених сфер діяльності;

- галузеве нормативно-правове забезпечення діяльності з надання, тарифікації й обліку послуг житлово-комунального господарства (в тому числі затверджений порядок надання споживачам послуг з тимчасового розміщення / проживання юридичними та фізичними особами);

- трудове законодавство, що регламентує питання найму-звільнення, професійної діяльності, охорони і безпеки праці зайнятих;

- виокремлення завдань щодо розбудови індустрії туризму, гостинності й дозвілля до загальнонаціональних, регіональних, місцевих програм розвитку неурбанізованих територій.

У структурі діяльності з організації дозвілля туристів на неурбанізованих територіях розрізняють основну (надання послуг проживання і харчування) та допоміжну (інші послуги, що визначають структуру часу перебування та якість дозвілля).

Враховання організаційно-економічних засад різновидів туристичної діяльності на неурбанізованих територіях у поєднанні з їх роллю у рекреації індивіду, формуванні доходів виробників послуг і територіальних громад, забезпеченні сталого розвитку суб'єктів господарювання і регіонів зумовлює виділення:

- сільського зеленого туризму – організаційно-економічної форми комплексного використання рекреаційного потенціалу сільської місцевості з наданням пакету туристичних послуг ночівлі, харчування та проведення дозвілля на базі приватних садіб і житлових будинків, квартир і кімнат у садибах та багатоквартирних будинках, спеціально облаштованих громадських будівель, малопотужних об'єктів готельного і санаторно-курортного господарства різних форм власності (міні-готелів, мотелів, кемпінгів, гуртожитків, котеджів, дач, турбаз, гірських притулків, пансіонатів, бальнеологічних закладів тощо), що розташовуються в малих містах, смт, сільських поселеннях і санаторно-курортних зонах. Ці послуги надаються населенням відповідних поселень (як індивідуалами / родинами з числа зайнятих в особистих селянських господарствах або приватному підприємстві в сфері туристичної індустрії, так і спеціалізованими товариствами / об'єднаннями), підприємствами АПК і структурами, господарюючими при об'єктах природно-заповідного фонду, які нарощують обсяг доходів, рівень прибутковості та самоокупності завдяки розширенню спектру напрямів профільної діяльності за рахунок обслуговування туристів;

- агротуризму – організаційно-економічної форми надання туристичних послуг ночівлі, харчування та проведення дозвілля лише на базі особистих селянських господарств. Як наслідок, це:

- обмежує регіони його поширення територіями, на яких ведеться сільськогосподарська діяльність;

- визначає особливості задіяного рекреаційного потенціалу, який охоплює передусім нічліжну базу в житлових і господарських будівлях та на вільних від сільськогосподарського використання площах, що перебувають у приватній власності членів ОСГ або колективній власності місцевих сільськогосподарських підприємств, а також пов'язані з сільським господарством та веденням ОСГ види рекреаційних ресурсів, придатних для задоволення пізнавальних, оздоровчих і розважальних потреб туристів (елементи природних, виробничих та обслуговуючих засобів агропереробної діяльності, поширеної в даному поселенні; інфраструктура побуту ОСГ; весь спектр продукції ОСГ та місцевих агропереробних підприємств);

- зумовлює склад зайнятих в обслуговуванні (члени родин, зайнятих ОСГ, працівники підприємств АПК, а також народних промислів, закладів санаторно-курортного господарства, культури і мистецтв, що проживають у сільській місцевості, для яких надання туристичних послуг є додатковим видом економічної діяльності);

- характеризує механізм їх надання (організація доступу до послуг гостинності, дозвілля та оздоровлення, що виробляються з використанням зазначеного рекреаційного потенціалу агротуризму, інформування та сприяння туристам в отриманні інших рекреаційних послуг, доступних у регіоні в межах пішохідної та прийнятної транспортної доступності).

Підвидом агротуризму є екоагротуризм, під яким розуміють діяльність з надання туристичних послуг на базі ОСГ (тобто приватних садіб) або спеціально облаштованої інфраструктури сільськогосподарських підприємств, де практикуються екологічні методи господарювання;

- екологічного туризму – організаційно-економічної форми надання туристичних послуг на базі рекреаційного потенціалу визначних природних та культурних місць, статус яких передбачає збереження цінних та унікальних природних ландшафтів, створення збалансованих природно-антропогенних ландшафтів з гармонійним поєднанням природної екосистеми та антропогенних елементів довкілля (об'єктів історико-культурної спадщини, народної архітектури і традиційної культури тощо), а також дозволяє ведення певних екологоорієнтованих видів господарської діяльності (це, насамперед, весь спектр об'єктів ПЗФ, меморіальні парки і садиби діячів національної культури, музеї народної архітектури і побуту під відкритим небом, мисливські та риболовецькі господарства). Комплекс туристичних послуг, які надаються працівниками відповідних об'єктів, закладів, підприємств та місцевого населення (останнє має, зокрема, дозвіл на реалізацію на їх території екологічно чистої продукції сільського господарства і виробів народних промислів), охоплює передусім діяльність із задоволення пізнавальних потреб та проведення дозвілля екологічно свідомих туристів, зацікавлених у збереженні довкілля, веденні здорового способу життя та традиційній національній культурі. За наявності інфраструктури в межах або поблизу об'єктів, закладів, підприємств, що отримують додаткові доходи від екоагротуризму, можуть надаватися також послуги ночівлі й харчування;

- санаторно-курортного бівідпочинку – організаційно-економічної форми надання переважно в теплий період року послуг санаторно-курортного лікування й оздоровлення методами народної медицини, дієтології за народною кухнею, лікувальної фізкультури під контролем лікарів, керівництвом методистів і тренерів на базі малопотужних об'єктів санаторно-курортного й готельного господарства, розташованих в екологічно чистих місцевостях. Профільний комплекс послуг бівідпочинку може доповнюватися курсами природо- і травознавства, здорового та екологічного способу життя і харчування, народної кулінарії, екскурсійною активністю;

- дачного відпочинку – з економічної точки зору самодіяльної або організованої на засадах підприємництва (в тому числі тіньового) форми рекреації переважно міського населення, пов'язаної з його проживанням у теплу пору року / періодами впродовж року на власних або винайнятих дачах (тобто в будівлях та кімнатах у будівлях типу котеджів, тимчасових і мисливських будинків з присадибною ділянкою або без неї), що розташовуються в приміських і позаміських дачних масивах, смт і сільських поселеннях. Відтак, як власне форма підприємництва, дачний відпочинок передбачає надання послуг ночівлі та (за бажанням рекреантів) харчування;

- відпочинку вихідного дня (або короткотривалої рекреації терміном до 1 дня) на природі – самодіяльних чи організованих за місцем проживання, роботи, навчання туристичними підприємствами, закладами освіти, культури, фізкультури і спорту тощо на громадських або комерційних засадах прогулянок та походів у приміських і позаміських рекреаційних та природно-заповідних зонах, під час яких можливе надання послуг транспортних і харчування, а також залучення рекреантів до різновидів культурно-пізнавального, культового, оздоровчого і спортивного туризму.

Висновки. Ефективне використання туристично-рекреаційного потенціалу України, її регіонів і територіальних громад, що позитивно вплине на наповнюваність бюджетів різних рівнів, вимагає:

- збереження мережі закладів санаторно-курортного оздоровлення та підвищення доступності відповідних послуг (в тому числі дієвих і соціально вразливих категорій населення);

- приведення матеріально-технічної бази готельних, оздоровчих та інших туристичних закладів до нормативних стандартів (у середньостроковій перспективі – міжнародних); подальшого розвитку мережі доступних для масового споживача готелів типу «хостел», залучення їх у рамках організації загальнодержавних, регіональних, муніципальних культурно-просвітницьких і спортивних заходів;

- сприяння створенню мережі спортивної та розважальної інфраструктури;

- розвитку туристично-екскурсійної справи, зорієнтованої на цільові (вікові, соціальні) категорії споживачів, модернізації її організаційно-методичної підтримки;

- подальшої діяльності щодо створення туристичних інформаційних центрів (ТІЦ), налагодження роботи сезонних мобільних ТІЦ, розробки варіантів комерційного використання ТІЦ на базі туристичних підприємств;

- сертифікації готельних, оздоровчих та інших рекреаційних закладів на відповідність сучасним стандартам надавання послуг та спектру супутніх вимог (санітарно-гігієнічних, безпеки життєдіяльності, протипожжевої безпеки, доступності для осіб з особливими потребами тощо);

- реалізації програм залучення внутрішніх та іноземних інвестицій, цільової благодійної допомоги, міжнародних грантів, встановлення «податкових канікул» на створення та модернізацію туристичної інфраструктури, впровадження відповідних пільг, спеціальних знижок, схем лізингу тощо;

- формування тематичної інформаційної бази, представленої на рівні систем розселення та регіонів України;

– поєднання діяльності з рекламування на внутрішньому і зовнішньому ринках туристично-рекреаційних послуг через: проведення національних і регіональних туристичних фестивалів та ярмарків, участь у найбільших туристичних заходах міжнародного рівня за кордоном (виставках, туристичних салонах); промоцію національних і регіональних брендів турпродукту, проведення цільових (зорієнтованих на різні вікові групи та соціальні категорії споживачів) промоакцій та сезонних рекламних кампаній на телебаченні вітчизняному й іноземних країн;

– подання заявок на проведення масштабних (європейського і світового рівня) заходів соціокультурного, гуманітарного, спортивного характеру;

– ініціювання регіональними і муніципальними органами влади методичних інформаційно-комунікаційних заходів, спрямованих на поширення серед вітчизняних туроператорів, підприємств готельно-ресторанного бізнесу позитивного світового досвіду підвищення рівня завантажуваності готелів на основі диверсифікації використання їх приміщень (у тому числі в рамках стимулювання ділового та івентивного туризму);

– участі регіональних органів влади в удосконаленні програм підготовки кадрів для туристично-рекреаційної сфери відповідно до бажаних стандартів туристично-рекреаційного обслуговування.

Поряд з цим актуальними питаннями унормування в'їзного медичного туризму залишаються:

- обґрунтування технологічних й етичних аспектів надання оздоровчих і медичних послуг в'їзним рекреантам;

- урегулювання візового режиму для іноземних споживачів вузькопрофільних оздоровчих і медичних послуг, насамперед тих, що звертаються до посередництва вітчизняних туроператорів;

- промоція послуг та інвестиційної привабливості провідних медичних центрів;

- впровадження механізму залучення іноземних медиків як до хірургічних операцій, так і до процесу практичної підготовки вітчизняних молодих фахівців.

Список літератури.

1. Роглев Х.Й. Сільський туризм – перспективний напрямок розвитку туристської індустрії України / Х.Й. Роглев // Туризм: теорія і практика. – 2005. – № 1. – С. 43–48.

2. Стеченко Д.М. Передумови і напрями формування туристичного ринку в Україні / Д.М. Стеченко // Туризм: теорія і практика. – 2005. – № 1. – С. 10–12.

3. Любіцева О.О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти) / О.О. Любіцева. – К.: Альтерпрес, 2002. – 436 с.

4. Старовойтенко О.А. Оздоровчий туризм / О.А. Старовойтенко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2011. – № 6. – С. 152–156.

5. Медичний туризм [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.medlawcenter.com.ua/ua/99/648.html>.

6. Медичний туризм в Україні [Електронний ресурс]. – 3.03.2009. – Режим доступу: <http://h.ua/story/177485/>.

7. Медичний туризм у Польщі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uneko.com.ua/туризм/медичний-туризм-у-польщі>.

8. Медичний туризм стає популярним серед українців [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uamt.com.ua/UA/deyatelnost-uk/novini/120-medichnij-turizm-stae-populyarnim-sered-ukrajintiv-vidpochinok-bilya-morya-mozhna-poednati-z-diaagnostikoyu-zdorov-va-i-povnotsinnim-likuvannyam.html>.

9. Нестеренко С. Медичний туризм у Сполучених Штатах / С. Нестеренко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sergiynesterenko.com/?p=570>.

10. Закарпаття має непогані шанси стати лідером за розвитком медичного туризму в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://stepanderkach.com.ua/zakarpattia-maye-nepogani-shansi-stati-liderom-za-rozvitkom-medichnogo-turizmu-v-ukra%D1%97ni>

11. МОЗ Ізраїлю «призупинив» медичний туризм [Електронний ресурс]. – 01.07.2014. – Режим доступу: <http://health.unian.ua/worldnews/934813-moz-izrajilyu-prizupiniv-medichnij-turizm.html>.

12. Богуш Л. Індустрія гостинності та туризму на неурбанізованих територіях: методологія й особливості розвитку / Л.Г. Богуш // Гостинність, сервіс, туризм: досвід, проблеми, інновації. – К.: КНУКіМ, 2014. – Т. 1. – С. 85–95.

References.

1. Rohliev, Kh.J. (2005), "Rural Tourism – a promising direction of development of tourist industry of Ukraine", *Turyzm: teoriia i praktyka*, vol. 1, pp. 43–48.

2. Stechenko, D.M. (2005), "Background and trends of shaping of tourist market in Ukraine", *Turyzm: teoriia i praktyka*, vol. 1, pp. 10–12.

3. Liubitseva, O.O. (2002), *Rynok turystychnykh posluh (heoprostorovi aspekty)* [The market tourist services (geospatial aspects)], Alterpres, Kyiv, Ukraine.

4. Starovojtenko, O.A. (2011), "Health tourism", *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, vol. 6, pp. 152–156.

5. "Medical Tourism", available at: <http://www.medlawcenter.com.ua/ua/99/648.html> (Accessed 5 November 2015).

6. "Medical tourism in Ukraine", available at: <http://h.ua/story/177485/> (Accessed 5 November 2015).

7. "Medical tourism in Poland", available at: <http://uneko.com.ua/туризм/медичний-туризм-у-польщі> (Accessed 5 November 2015).

8. "Medical tourism is getting popular among Ukrainian", available at: <http://uamt.com.ua/UA/deyatelnost-uk/novini/120-medichnij-turizm-stae-populyarnim-sered-ukrajintiv-vidpochinok-bilya-morya-mozhna-poednati-z-diaagnostikoyu-zdorov-va-i-povnotsinnim-likuvannyam.html> (Accessed 5 November 2015).

9. Nesterenko, S., "Medical Tourism in the United States", available at: <http://sergiynesterenko.com/?p=570> (Accessed 5 November 2015).

10. "Zakarpattia has quite good chances to become a leader in the development of medical tourism in Ukraine", available at: <http://stepanderkach.com.ua/zakarpattia-maye-nepogani-shansi-stati-liderom-za-rozvitkom-medichnogo-turizmu-v-ukra%D1%97ni> (Accessed 5 November 2015).

11. "The Ministry of Health of Israel "stopped" medical tourism", available at: <http://health.unian.ua/worldnews/934813-moz-izrajilyu-prizupiniv-medichnij-turizm.html> (Accessed 5 November 2015).

Bohush, L. (2014), "Hospitality industry and tourism in urban areas: methodology and peculiarities of development", *Hosynnist', servis, turizm: dosvid, problemy, innovatsii* [The hospitality, service, tourism: experience, problems, innovations], Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine, vol. 1, pp. 85–95.

Стаття надійшла до редакції 05.11.2015 р.

ТОВ "ДКС Центр"